

Akarsu Kıyı Yerleşimlerinde Kent Kimliğinin Sürdürülebilirliği: Amasya ve Kastamonu Kentleri Örneği

Araştırma Makalesi
Research Article

Merve Özkaynak¹, Mehmet Emin Başar²

¹ Arş. Gör., Amasya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Amasya, TÜRKİYE
ORCID ID:0000-0002-1423-6749

² Doç. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Konya, TÜRKİYE.
ORCID ID: 0000-0002-9778-4563

ÖZ

Kent kimliği; bir yerleşimin fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle zaman içinde oluşan, yerin kendine özgü özelliklerinin tamamı olarak ifade edilebilir. Doğal kimlik bileşenlerinden biri olan akarsuların kıyısında yerleşmiş olan kıyı kentlerinde yerleşim suya göre şekillenmekte ve bu oluşum kentin kimliğine katkı sağlamaktadır. Fakat zamanla akarsulara ve kıyı yerleşimlerine müdahalelerde bulunularak kıyı algısı değiştirilmekte ve kıyı mimari kimliği zedelenmektedir. Bu bağlamda kentlerin kimliklerinin korunması amacıyla, akarsu kıyıların ve çevre yerleşiminin mimari kimliğinin korunarak, sürdürülmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında; akarsu kıyısında kurulmuş iki kent olan Amasya ile Kastamonu'nun kıyı yerleşimlerinin geçirdiği değişimler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Arşivlerde yer alan fotoğraflardan yararlanılarak, mevcut durumlarının yerinde inceleme ve gözlem yapılması ile geçirdikleri değişim tespit edilmiştir. İki kentin kıyı kimliğinin değişiminin nedenleri araştırılarak, imar planları için öneriler sunulmuştur.

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 02 / 08 / 2020
Kabul: 05 / 12 / 2020

ANAHTAR KELİMELER

Akarsu Kıyı Yerleşimi
Amasya
Kastamonu
Kent Kimliği
Sürdürülebilirlik

Sustainability of Urban Identity of Riverside Settlements: The Case of Amasya and Kastamonu Cities

ABSTRACT

Urban identity; physical, cultural, socio-economic, historical and formal factors of a settlement can be defined as all of the unique features of the place. In cities located on the waterfront, which is one of the components of natural identity, the settlement is shaped according to water and this contributes to the identity of the city. However, by intervening in rivers and surrounding settlements over time, its perception is changed and its architectural identity changes. In this context, it should be aimed to maintain the architectural identity of the riverfront and the surrounding settlements. In this study, the changes occurring in the coastal settlements of Amasya and Kastamonu, two cities established on the riverside, were examined comparatively. In the study, the changes they have undergone by examining and observing the riverside settlement have been determined by using the photographs in the archives. The reasons for the change of the riverside identity of the two cities have been investigated and suggestions for the master plan were presented.

ARTICLE HISTORY

Received 02 / 08 / 2020
Accepted 05 / 12 / 2020

KEYWORDS

Riverside Settlements
Amasya
Kastamonu
Urban Identity
Sustainability

GİRİŞ

Geçmişte uygarlıkların doğuşunda en önemli unsurlardan biri olan su kıyıları pek çok şehrin kurulmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. İçme suyunun bulunması, ulaşım olanak vermesi, tarımsal faaliyetler için sulama imkanı, hayvancılık için içme suyunun bulunması ve yiyecek kaynağı sağlaması gibi pek çok etken su kıyısının ve çevresinin yerleşim alanı olarak seçilmesini sağlamışlardır.

İnsanlık kültürünün gelişmesinde nehirlerin oynadığı en önemli rol, göçten yerleşik yaşam biçimine geçiş için sağladıkları fırsattır. Kentleşme tarihinde nehir kıyıları en önemli yer seçim faktörlerinden biri olmuştur (Şimşek, 2014). Boone ve Modarres (2006); çoğu tarihçinin medeniyetin nehir vadilerinde geliştiğini kabul ettiğini, Dicle ve Fırat ovalarında gelişen Mezopotamya, Nil boyunca gelişen Mısır, Huang ve Sarı Nehrin alüvyonel

vadisinde gelişen Çin, İndus Nehir Vadisi boyunca gelişen Pakistan ile Amazon ve Missisipi boyunca gelişen Amerika olmak üzere dünyanın beş ana bölgesinde uygarlıkların geliştiğini ifade etmektedir.

Akarsu kıyılarında yerleşen toplumlar büyük medeniyetler kurarken, kıyıda yararlanma olanağı olmayan toplumlar göç ederek yeni yerleşim yerleri aramak zorunda kalmışlardır (Hattapoğlu, 2004). İnsanlar elverişli mikroklimaya sahip, topografik yapısı, kendine özgü fauna ve florasına sahip olan akarsu kıyısında yerleşmişlerdir (Kılınçaslan ve Özkan, 2005). Bu şekilde akarsu kıyısında yerleşimler oluşmaya başlamış ve gelişmişlerdir. Anadolu'da bulunan zengin su kaynakları da tarih öncesi çağlardan bu zamana birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Diyarbakır ve Şanlıurfa'da Fırat ve Dicle Nehri başta olmak üzere, Adana'da Seyhan ve Ceyhan Nehri, Hatay'da Asi Nehri kıyısı ile göller bölgesinde tarih öncesi dönemlere ait kalıntılar bulunmuştur. Arkeolojik kazılar sonucunda Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait olduğu tespit edilen bu kalıntılar, yerleşimlerin su kıyısında kurulduğunu göstermektedir. Hudson (1996) ise; dünya üzerindeki insanların yarısının nehirler ya da deniz ve göl kenarlarında yerleştiğini belirtmişlerdir. Ayrıca yarım milyondan fazla nüfusa sahip kentlerin pek çoğunun kıyı boyunca konumlandığını, nüfusu 4 milyon ve üzeri olan Dünya'nın en kalabalık elli kentinin yarısının da nehir, göl veya deniz kıyılarında kurulduğunu ifade etmişlerdir (Arslan, 2005).

Kentin kuruluşunda, yayılmasında ve gelişmesinde etkili olan doğal çevre elemanı olan akarsular; yapılı çevre kimlik elemanları arasında lineer uzanıma sahip başta rekreasyonel olmak üzere çeşitli kullanım alanlarına olarak sağlamaktadır (Kostof, 1992). Akarsu kıyısında kurulmuş olan kentlerin yerleşim biçimi suya göre şekillenmekte ve bu oluşum sayesinde kentin kendine özgü kimliği oluşmaktadır. Kent kimliğinin doğal bileşenlerinden biri olan akarsulara zaman içinde yapılan müdahalelerle kıyı yerleşimi olan kentlerde de değişimler meydana gelmiştir. Nüfusun artması, cazibe alanı olan kıyı alanlarının yoğun kullanımı ile kıyılarda yeni yapılar ihtiyacı duyulmuştur. Bu değişimlerle birlikte geleneksel kent dokusu zarar görmekte ve kentlerin kimlikleri değişmektedir. Akarsu kıyı yerleşimlerinin kent kimliğinin sürdürülebilirliği bağlamında bu çalışma kapsamında Karadeniz Bölgesi'nde yer alan akarsu kıyı yerleşimlerinden Amasya ve Kastamonu kenti çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Akarsuların iki yakasında kurulmuş olan yerleşimlerin kent kimliğinin değişimi ve sürdürülebilirliği kıyıda yer alan tarihi ve sivil mimari yapılar ile günümüz kent dokusu üzerinden incelenerek tespit edilmiştir.

AKARSU KIYI YERLEŞİMLERİNİN MİMARİ KİMLİĞİ

Kent Kimliği Kavramı ve Bileşenleri

Lynch (1960); kimliği bir nesnenin tanımlanmasını ve diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan, tekliği ve tekilliği ifade eden kavram olarak tanımlamıştır. Nesnelere olduğu gibi kentlerinde birer kimlikleri vardır. Çöl (1998) ise kent kimliğini; kent imajını etkileyen, kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel,

kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu, sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlük olarak tanımlamıştır. Norberg-Schulz (1979) ise; kent kimliğinin yere özgü özellikler göstermesini "genius loci" veya "yerin ruhu" olarak tanımlamaktadır.

Önem ve Kılınçaslan (2005); kent kimliğini oluşturan elemanları doğal, beşeri ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan elemanlar olarak üç başlık altında sınıflandırmıştır. Doğal yapı, kentlerin kimliğinin oluşmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Topoğrafya, iklim ve coğrafi özellikler bir kentin yerleşimini direkt olarak etkilediğinden yerin kendine özgü bir kimlik kazanmasına olanak tanımaktadır (Çöl, 1998). Coğrafi yapı kentin kurulması ve gelişmesinde, mikro ölçekte bina tipolojisini etkilerken, makro ölçekte ise kentin morfolojik yapısının oluşmasını sağlamaktadır. Kentin iklimine göre binalarda farklı renk, malzeme ve çatı biçimi kullanılmaktadır. İklim yapı ölçeğinde binaların güneşe yönelmeleri ve pencere büyüklüklerinde etkili olurken, kent yerleşiminde sokakların dar ya da geniş olmasında, kapalı ve açık alanların dağılımında etkili olmaktadır.

İnsan gereksiniminde kaynaklı olan doğaya yapılan müdahaleler ile oluşturulan fiziksel çevre yapay çevre kimlik elemanlarını oluşturmaktadır (Önem ve Kılınçaslan, 2005). Lynch (1960); kentteki yapay çevre bileşenlerini yollar, düğüm-kesişim noktaları, yerleşim bölgeleri, belirgin işaretler ve kenarlar olmak üzere beş gruba ayırmaktadır. Beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanlarını ise Ocaççı (1994); birey ve bireylerin oluşturduğu toplumun yapısı olarak ifade etmektedir. Bireyin kimliği ve içinde yaşadığı toplumun nüfus yapısı, kurumların politik, yönetim, hukuk ve ekonomik yapıları ve kültürel dogmaları toplumsal kimlik bileşenlerini oluşturur (Önem & Kılınçaslan, 2005).

Kent Kimliğinin Sürdürülebilirliği

Kentsel kimlik bileşenlerinden biri olan insan eliyle yapılmış çevre olarak nitelendirilen ve toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik dönemlerine ışık tutan anıtsal ve sivil mimari örnekleri kentin kimliğini oluştururlar. Kentlerin geçmişten günümüze aktarılan tarihi yapılar sahip olması, kentin geleneksel dokusunun korunması ve bu yapıların sürekliliğinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılması ile kent kimliğinin sürekliliği sağlanabilir.

Bir kentin kimliğinin oluşumunun bir tarihsel olgu olduğu, zaman içinde olduğu ve değiştiği söylenebilir. Hatta yavaş büyüyen, çok hızlı değişme göstermeyen, uzun bir tarihsel geçmişi olan kentlerin zamanın değişik katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş bir kimliği olduğu ve iyi korunduğu söylenebilir (Tekeli, 1990). Güvenç (1991)'e göre kent kimliğini geçmişten geleceğe süreklilik olarak kavramak ve bu sürekliliğin oluşması; tarihi mirası koruma çalışmalarının yapılması devamlılığın sağlanması ile mümkün olabilir.

Bir kentin kimliğine katkı sağlayan tarihi yapıların korunması kültürel sürekliliğin sağlanarak gelecek kuşaklara aktarılmasına olanak tanımaktadır (Biro, 2007).

Kentin var olan özgün kimliğini oluşturan doğal yapısı, kültürü, kentin yerleşim formu, tarihi yapıları ve geleneksel mimari öğelerinin tespit edilerek kent kimliğinin korunması ve bu değerlerin geleceğe aktarılması kimliğin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Kent kimliğinin oluşumu kente özgü farklı tarihteki katmanların sürekliliği ile sağlanabilir. Kaybolan kimliğin yeniden oluşturulmasının oldukça güç olmasının yanı sıra, yeni oluşturulacak kimlik yeniden tanımlandığından kentin eski kimliğinin yeniden oluşturulamamaktadır.

Akarsu Kıyı Mimari Kimliğinin Sürdürülebilirliği ve Gerekliliği

Tarihi süreç içerisinde akarsu kıyıları birçok şehrin kuruluşunda ve yer seçiminde önemli olmuşlardır. Başta tarım alanlarının sulama, yiyecek-içecek sağlama ve savunma kolaylığı sağlama gibi insanların yaşamlarını sürdürmelerinde önem taşıyan nedenlerden dolayı seçilen akarsu kıyıları, günümüzde sanayileşmenin ortaya çıkmasıyla ekonomik, turizm, sosyo-kültürel, ulaşım ve ticaret gibi imkanlar sağlanmasından dolayı yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır (Özdemir, 2013).

Dünya’da farklı coğrafyalarda nehir kıyısı alanları çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Alkay (1995); nehir kıyıları kullanımına göre sınıflandırarak ulaşım, endüstri, ticari, yerleşim, kültür-egitim ve rekreasyonel amaçlı kullanımlar olmak üzere altı başlık altında toplamıştır (Canik, 2011). Deniz, göl ve akarsuların etrafı insanlar için öncelikli yerleşim alanları olmuş ve pek çok kent su kıyısında kurulmuştur. Dünya’da akarsu kıyı yerleşimlerine; Sein Nehri ve Paris, Hudson Nehri ve Newyork, Amsterdam ile Rotterdam Kanalları ve Hollanda, Thames Nehri ve Londra, Dicle Nehri ve Bağdat, Nil Nehri ve Kahire verilebilir. Türkiye’de ise Seyhan Nehri ve Adana, Manavgat Nehri ve Antalya, Asi Nehri ve Hatay, Porsuk Çayı ve Eskişehir, Fırat Nehri ve Şanlıurfa, Meriç Nehri ve Edirne gibi pek çok kent akarsu kıyısında yerleşmişlerdir.

Kentler coğrafi durumlarına göre akarsuların etrafında, tek veya iki yakasında yerleşmiş ve gelişmişlerdir (Çizelge 1). Meriç Nehri’nin kuzeyi ile Tunca Nehri’nin doğusunda gelişen Edirne ile Dicle Nehri’nin batısında yer alan Diyarbakır akarsuyun tek tarafında kurulmuş ve gelişmiş kentlere örnek olarak verilebilir. Porsuk Çayı’nın kuzey ve güneyinde gelişen Eskişehir ve Seyhan Nehri’nin doğu ve batısında kurulan Adana ise iki yakada yerleşmiş kentlerdir.

Çöl (1998), su kenarında yerleşen kentleri biçimsel kentler olarak sınıflandırmış ve bu tip kentlerde arazinin; sınırları, eğimi, su özellikleri, bitki örtüsü, jeolojik biçimlerinin kimlik üzerinde rol oynadığını ifade etmiştir. Nil Nehri etrafında yerleşmiş Mezopotamya kentleri, boğazın iki kıyısındaki İstanbul, Yeşilirmak Nehri’nin iki yakasındaki Amasya bu tip kentlere örnektir.

Kıyının varlığı; kentin gelişmesi ve kimliğinin oluşmasında önemli doğal kimlik bileşenidir. Kıyı mekanının kullanım biçimleri, kentlerin mekânsal kurgusunu, algılanışını ve anlamını belirlemektedir (Demiralp, 1998). Zaman içinde yerleşimlerin gelişmesi ve nüfusun artmasıyla birlikte nehir kıyılarının kullanım amaçları değişmiş ve zaman içinde pek çok müdahalelere

maruz kalmışlardır. Akarsular ve kıyılarında rekreasyon amaçlı yürüyüş yollarının yapılması ve yoğun araç kullanımının olduğu noktalarda araç yolunun genişletilmesi sebebiyle akarsu yatağının daraltılması, köprü ve baraj inşaatlarının yapılması gibi pek çok müdahalelerde bulunmaktadır. Akarsu kıyısında yer alan yerleşimler biçimsel özgünlük kazandıktan, yerel kimliği oluşturmaktadır. Akarsu kıyılarının popüler hale gelmesi sonucu yapılan daraltma gibi her türlü müdahaleler kıyı yerleşiminin değişmesine ve kıyı kimliğinin kaybedilmesine sebep olmaktadır.

Çizelge 1: Nehir kenarı kentlerinin yerleşimi (Erkök, 2002)

Yerleşim Biçimi	Örnek Kentler	Şematik Gösterim
İki Taraf Eşit Kullanım	Londra, Paris, Dublin, Glasgow, Rotterdam, Dordrecht, Bağdat, Bordeaux,	
Tek Taraflı Kullanım	Bristol, Hamburg, Floransa	
Tek Taraflı Kullanım	Antverp	
Nehir Üzerinde Adacık	Lübeck, Kahire (Kısmi)	

ARAŞTIRMA BULGULARI

Ülkemizde pek çok kent dere, çay ve nehir gibi akarsu kıyılarına kurulmuş ve akarsu kıyıları boyunca gelişme göstermiştir. Çalışma kapsamında akarsu kıyı yerleşimlerinden olan Amasya ve Kastamonu kentleri ele alınmıştır. Seçilen alanlardan Amasya Yeşilirmak Nehri kıyısında, Kastamonu ise Karaçomak Deresi kıyısında kurulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanlarının konumları

Coğrafi Konum

Amasya Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kısmında, Kastamonu ise Batı Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Amasya kenti dağların birleştiği konumda olması sebebi ile oldukça engebeli bir arazi yapısına

sahiptir. İki tarafı yüksek kayalıklarla çevrili ve güneyden kuzeydoğuya doğru akan Yeşilirmak Nehri'nin açtığı dar bir vadide kurulmuştur. Amasya'da yerleşim Yeşilirmak Nehri'nin kuzey ile güney yakasında kurulmuş ve nehrin iki yakası birbirine pek çok köprü ile bağlanmıştır.

Kastamonu ise iki tarafı dağlarla çevrili ve Karaçomak Deresi'nin geçtiği vadide kurulmuştur. Kastamonu'da arazi yapısının dağlık olması sebebi ile kentte yerleşim akarsu kıyısında ve dağ eteklerinde toplanmıştır. Topoğrafyası oldukça engebeli olan kent, kuzey-güney doğrultusunda akan Karaçomak (Kastamonu) Deresi'nin batı ve doğu yakasında gelişmiştir (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2. Amasya'nın Yeşilirmak Nehri ile ilişkisi

Şekil 3. Kastamonu'nun Karaçomak Deresi ile ilişkisi

Tarihçe

Hititler'den itibaren önemli bir merkez olan Amasya, Pontus Krallığı'na başkentlik yaptığı dönemde oldukça gelişmiş ve önemini Roma ile Bizans devrinde korumaya devam etmiştir (Oltulu, 2006). Romalılardan sonra, Türk hakimiyetine kadar olan dönemde Amasya, Bizanslılar tarafından yönetilmiştir. Bizans dönemi, Amasya için bir gelişme dönemi olmuştur. Kentte ırmak üzerine yapılan köprüler ve yeni açılan yollar, imar faaliyetlerinin belirli bir düzeyde devam ettiğini göstermektedir (Meşhur, 1999). 1075 yılında Amasya'da, Danişmendli egemenliğiyle, yeni bir dönem başlamıştır. Daha sonra Selçuklular, İlhanlılar, Ertana Beyliği ve Amasya Beyliği'nin sınırlarına katılmıştır (Oltulu, 2006). Son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine giren Amasya sancak merkezi olmuştur. Milli Mücadele'nin başlangıcında Amasya Tamimi'nin burada imzalanması, Amasya'nın Türk kentleri arasındaki yerini yeniden kazanmasını sağlamıştır (Urak, 1994).

Kastamonu'da yerleşim ise; Antik Çağ'da Paflagonya sınırlarında olan ve daha sonra Hitit'lerin egemenliğine geçen bölge, Kaşgarlar, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar ve Perslerin hakimiyetine girmiştir. Kısa süre içinde İskender'in hakimiyetine geçen Kastamonu, Satraplar'a, Pontus Krallığına ve daha sonra ise Roma ile Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir (Erkan Biçer, 2002). Eyüpgiller (1995); Kastamonu'nun 1213 yılında Çobanoğlu Hüsametdin tarafından ilk kez Türklerin eline geçtiğini ifade etmiştir. Çobanoğulları, Selçuklulara bir uç beyliği olarak 1291 yılına kadar bağlı kalmıştır. 1291-1461 yılları arasında Candaroğulları devletinin başkenti olan şehir, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Kütahya'daki Anadolu eyaletinin sancak merkezi olan kent, Tanzimat'tan sonra eyalet merkezi olmuştur. Çankırı, Sinop ve Bolu Sancağı buraya bağlanmıştır (Özçınar, 2006). Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Cumhuriyet'in ilanı ile il statüsü almıştır.

Kıyı Yerleşimlerinin İncelenmesi

Amasya Yeşilirmak Nehri'nin açtığı vadide, engebeli bir arazide kurulmuştur. Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde nehir kıyısında yerleşimin bulunduğu kentte, pek çok döneme ait eserler bulunmaktadır. Yeşilirmak'ın kuzey yakasında içeri şehir olarak adlandırılan Yalıboyu evleri, Hatuniye Camii, Yıldız Hamamı, Saat Kulesi, Valilik Binası, Saraydüzü Kışlası ve arkasındaki dik yamaçlarda ise Kral Kaya Mezarları ile Harşena Kalesi, almaktadır. Güney yakasında ise II. Beyazıt Külliyesi, Bedesten Kapalı Çarşı, Kirali Selim Ağa Camii, Taşhan, Burmalı Minare Camii gibi pek çok tarihi yapı bulunmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Amasya tarihi kent merkezinin Yeşilirmak Nehri ile ilişkisi

Amasya'da nehrin kuzey bölümünde bulunan Yalıboyu Evleri, Kral Kaya Mezarları ve Harşena Kalesi manzarasına yönelen bir yaya alanı olarak nehrin güneyinde Yalıboyu promenan alanı düzenlemesi yapılmıştır. Nehrin kuzey yakasındaki geleneksel konut yerleşiminin tersine, güney yakasında genellikle bitişik nizam şeklinde yapılmış, çok katlı apartman ve ticari yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar inşa edilirken nehir kıyısına belirli bir mesafeye kadar yaklaşma sınırı belirlenmiştir. Nehir ile yeni yapılaşmaları birbirinden ayırmak amacıyla, nehir kıyısı boyunca hem bir yaya yolu düzenlemesi yapılmış hem de araç yolu (Ziya Paşa Bulvarı) açılmıştır.

Amasya’da nehrin kuzeyinde geleneksel Amasya evleri yer almaktadır. Bu konutlar, 19. yüzyıla ait olup, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na istinaden Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 05.05.1992 gün ve 2364 sayılı kararı ile tescillenerek koruma altına alınmışlardır. Osmanlı konut dokusunu yansıtan bu konutlar nehrin kuzey yakasında, nehirle bitişik olarak ve ırmağa paralel olan arka sokaklarda yer almaktadır. Nehir yatağına bitişik konumda bulunan ve Yalıboyu evleri olarak isimlendirilen konutlar, bitişik nizam ve nehre çıkma yapacak şekilde konumlandırılmıştır. Bu konutlar yerleşim düzeniyle nehir kıyısının kullanımını tek yönde sınırlandırmaktadır. Amasya yöresel evleri zemin katta taş, üst katlarda ise ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak hımış ve bağdadi tekniğiyle yapılmıştır.

Kastamonu kenti ise Karaçomak Deresi’nin iki yakasında yerleşmiştir. Tarihsel süreç içinde kent büyümeye başladıkça yerleşim, derenin doğu ve batısında bulunan dağ eteklerindeki eğimli araziye doğru gelişim göstermiştir. Karaçomak Deresi’nin her iki yakasında da pek çok tarihi yapı bulunmaktadır. Derenin batı tarafında Nasrullah Camii, Kurşunlu Han, Cem Sultan Bedesteni, Yakup Ağa Külliyesi, Çifte Hamam, Atabey Gazi Camii ve Kastamonu Kalesi bulunurken; doğu tarafında İsfendiyar Camii, tarihi Kastamonu İl Kültür ve Turizm Bakanlığı binası ve tarihi Kastamonu Valiliği binası bulunmaktadır. Kastamonu Kalesi, derenin batısında dağlık alanda en yüksek noktada yer almaktadır. Geçmişte kenti ikiye bölen derenin iki tarafına ulaşımın sağlanabilmesi amacıyla Nasrullah Köprüsü inşa edilmiş ve böylece geçiş sağlanmıştır. Günümüzde ise ek köprüler yapılarak derenin iki yakası arasında bağlantı kurulmuştur. Derenin her iki yanında araç yolları bulunmakta ve çok katlı konutlarla ticari alanlar Kastamonu kent dokusunu oluşturmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Kastamonu tarihi kent merkezinin Karaçomak Deresi ile ilişkisi

Kastamonu’nun geleneksel konutları Karaçomak deresinin her iki kıyısında ve dağ yamaçlarında eğimli arazi üzerine yerleşmiştir. Bir, iki, üç ya da dört katlı olan konutlar topografya ile uyumlu şekilde, eğime paralel olarak konumlandırılmıştır. Sağdıç (2001); eğim çizgilerine paralel yerleştirilmiş konutların geniş taban alanına sahip olduğunu, dik yerleştirilen konutların ise daha az taban alanına sahip ve bitişik nizam şeklinde yapıldıklarını ifade etmektedir. Kastamonu yöresel evleri zemin katta kagir, üst katlarda ise ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak hımış ve bağdadi tekniğiyle yapılmıştır. Kıрма veya beşik

çatılı olan konutlar kiremit ile örtülüdür. Kamarlı (2008); çok az da olsa bazı konutlarda topuz ve haç biçimi çatı örneklerine rastlandığını öne sürmektedir.

Kıyı Kimliğinin Sürdürülebilirliği

Amasya’da meydana gelen 1915 yangını sırasında çarşı dokusu ciddi biçimde hasar görmüş; külliye çevresindeki kent dokusu tamamen yok olmuştur (Şekil 6). 1915 yılında meydana gelen son büyük yangın felaketinin ardından kentte, her büyük yangında olduğu gibi büyük tahribat meydana gelmiş ve Amasya merkezinin önemli bir kısmı yenilenmek zorunda kalmıştır (Seçkin, 2005). Menç (2000); 1948’de ise meydana gelen Savadiye taşkınının ardından, 1949 yılında bu mahallelerin yukarısında, taşkında evleri yıkılan kentlilerin barındırılması amacıyla afet evleri inşa edildiğini ifade etmiştir (Seçkin, 2005).

Şekil 6. 1915 yılı öncesi Amasya kenti geleneksel dokusu

Yeşilirmak Nehri’nin kuzey yakasında yer alan Amasya geleneksel konutlarının tescil edilmesi ile mimari kimliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Hatuniye Mahallesi’nde İçeri Şehir olarak adlandırılan bu konutlar Osmanlı Dönemi sivil mimari örneklerini, sokak dokusunu ve kent yerleşimini yansıtmaktadır. Amasya’nın tarihi, kentsel ve mimari kimliğini yansıtan konutlar restore edilerek, yeniden işlevlendirilmiştir. Konutlara atölye, satış birimleri, restoran, otel ve pansiyon gibi yeni işlevler verilmesi ile adapte edilerek sürdürülebilirliği sağlanmıştır.

Yeşilirmak Nehri’nin güney yakasında yer alan sivil mimari dokunun doğal afetler sonucunda yok olması ile geleneksel doku kaybedilmiştir. Akarsuyun kuzey yakasının topografyasının yerleşime uygun olmamasından dolayı kent yerleşimi güney yakada gelişme göstermiştir.

Kuzey bölümünde yer alan ve ahşap-kerpiç malzeme kullanılarak yapılan Amasya geleneksel konutlarının tersine, yeni konutlar yeni malzeme ve yeni tekniklerle yapılmıştır. Yeni yapı malzemesi olarak betonarmenin seçilmesi ve bu malzeme ile çok katlı yapıların yapımına olanak tanınmıştır. Nehrin kuzey yakasında 2 ya da nehrin durumuna göre 3 katlı geleneksel konutlar bulunmasına rağmen, güney yakasında genellikle bitişik nizam çok katlı yapılar inşa edilmiştir. İnşa edilen yeni yapılar doku, renk, gabari ve malzeme uyumu açısından karşı kıyının mimari kimliği ile hiçbir uyum sağlamamaktadır. Kentte eğimin fazla olmasına rağmen, nehir kıyısındaki yapıların çok katlı oluşu ve bitişik nizam şeklinde inşa edilmesi hem

nehir hem de kuzey alanda bulunan geleneksel konutların kentin iç bölgelerinden algılanmasını zayıflatmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Günümüzde Amasya kenti şehir dokusu

1900'lerdeki Kastamonu resimleri incelendiğinde ise; kent dokusunu dere etrafında yoğunlaşmış, iki ya da üç katlı geleneksel Kastamonu evlerinin oluşturduğu görülmektedir. Ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak hımış ve bağdadi tekniğiyle yapılan yöresel Kastamonu evleri eğime paralel olarak, birbirinin manzarasını ve güneşini kesmeyecek şekilde konumlanmıştır. Amasya'da nehir kıyısının bir tarafı yol olarak ayrılmış olmasına rağmen; Kastamonu'da konutlar derenin iki tarafında da kıyından geri çekilerek, akarsu ile konutların arasında kalan alan yol olarak kullanılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. 1920'lerde Karaçomak Deresi kıyısı dokusu

Kastamonu'da dere kıyısında yaya yolu olarak kullanılan alan, teknolojinin gelişip araç kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber derenin her iki tarafında geniş yollar açılmıştır. Yol açımı esnasında Karaçomak Dere yatağı daraltılmış ve bu müdahale sırasında üç gözlü olmasına rağmen, bir gözü yıkılıp diğer gözü ise daraltılan Nasrullah Köprüsü küçültülmüş ve merdivenler ilave edilerek köprüye çıkış sağlanmıştır. Dere yatağına ve tarihi köprüye bulunan bu müdahaleler sonucunda konutlar ile akarsu arasındaki yollar genişletilerek araçlar bu alanda yoğunlaştırılmıştır. Amasya ile karşılaştırıldığında akarsuyun her iki yakasında da yolun bulunması, her iki tarafta da yoğunluğun artmasına ve nüfusun bu bölgede toplanmasına yol açmıştır. Artan nüfus sorununa çözüm olarak çok katlı yapılara eğilim oluşması da mimari kimliğin kaybedilmesine yol açmıştır (Şekil 9).

Akarsuyun iki yanında da yer alan yöresel teknik ve malzeme kullanılarak yapılmış geleneksel konutlar yıkılarak yerine bitişik nizam 5 ya da 6 katlı betonarme binalar yapılmıştır. Kastamonu mimari kimliğini yansıtan konutların yıkılarak yerine farklı malzeme, farklı doku ve çok daha yüksek bir gabaride yapıların yapılması sonucu kent kimliği kaybedilmiştir. Kastamonu coğrafi yapısına uygun, eğime yerleşmiş konutların yerine çok katlı konutların yapılması ile doku yok olmuştur. Günümüze kadar ulaşmış Kastamonu geleneksel konutlarının örnekleri tescil edilmiş ve yeniden kullanımları sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat kıyı dokusunun yıkılarak kaybedilmesi Kastamonu'nun kıyı kimliğinin değişmesine neden olmuştur.

Şekil 9. Günümüzde Kastamonu Karaçomak Deresi kıyısı dokusu

Çalışma Alanlarının Karşılaştırılması

Amasya'da meydana gelen deprem ve sel felaketleri sonucu nehrin güney yakasındaki konut dokusu tamamen kaybedilmiş ve zamanla konut ihtiyacı doğrultusunda dört ya da beş katlı apartmanlar yapılmıştır. Güney yakasında yeni yapılan konutlar geleneksel yapı malzemeleri ve yapı tekniklerinden farklı olarak, modern malzeme olan betonarme kullanılarak inşa edilmiştir. Nehrin kuzey yakasında ise Yalıboyu evlerinin nehir üzerine çıkma yapacak şekilde konumlanması ve bu konutlarla nehir arasında genişletilecek herhangi araç ya da yaya yolunun bulunmaması bu yakada hem nehir yatağının hem de konutların korunmasını sağlamıştır. Tescillenmiş bu konutlara atölye, satış birimleri, restoran ve otel gibi yeni fonksiyonlar verilerek, günümüze adapte edilmesi ve kullanılması mimari kimliğin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Nehrin güney yakasında; Yalıboyu evleri, Kral Kaya Mezarları ve Harşena Kalesi manzarasına yönelik yayalar için yürüyüş alanı yapılmıştır. Nehir yatağı daraltılmadan çıkma olarak yapılmış olan rekreasyon alanında, kuzey yakasında yer alan geleneksel konut dokusu manzara oluşturmaktadır (Şekil 10 ve 11).

Şekil 10. Amasya'da nehrin iki yakasında yer alan konutların eski bir görünüşü

Şekil 11. Amasya nehir kıyısının kuzey ve güney yakası

Kastamonu'da ise Karaçomak Deresi'nin her iki yakasında bulunan ve Osmanlı geleneksel mimari dokusunu yansıtan konutların büyük çoğunluğu yıkılmış ve yerine çok katlı yapılar yapılmıştır. Ahşap ve kerpiç dolgu malzemeleri olan geleneksel yapı malzemeleri ve tekniği yerine betonarme malzeme kullanılarak, yüksek katlı dokuyu bozan yapılar yapılmıştır. Gelişen ulaşım araçlarının yoğun kullanımı sonucu, dere ile konutlar arasında bulunan her iki yakadaki yollar genişletilerek, nehir yatağı daraltılmıştır. Bu müdahaleler esnasında akarsu üzerinde bulunan tarihi Nasrullah Köprüsü'nün kemer gözleri yıkılarak köprü küçültülmüştür. Günümüzde akarsuyun iki yakasında bulunan araç ve yaya yolunun genişletilmesi, yapılan müdahaleler ile yatağının daraltılması, debisinin azalması ile çimlerin ekilmesi ve iki taraftaki çok katlı konutlar kentin algısını değiştirmiştir. Geleneksel Kastamonu evlerinin bütün bir doku olarak korunamaması, tescilli yapıların yüksek katlı yapılar arasında kalması ve algılabirliğinin düşük olması nedeni ile Kastamonu'nun yerel kimliği kaybedilmiştir (Şekil 12 ve 13).

Şekil 12. Kastamonu Nasrullah Köprüsü (1928)

Şekil 13. Kastamonu Nasrullah Köprüsü (2019)

Akarsu kıyısına yerleşmiş iki kent kıyaslandığında; Amasya'da Yeşilirmak Nehri'nin tek yakasında yol bulunduğu ve yol geçmeyen kuzey yakasındaki geleneksel konutların korunduğunu saptanmıştır. Kuzey yakada oldukça dik kayalıkların bulunması nedeni ile güney yakasında yerleşim devam etmiş olmasına rağmen, güney yakada yer alan konutlar doğal afetler nedeni ile yıkılmıştır. Kastamonu'da akarsuyun iki yakasında araç yolunun bulunması ve Amasya'ya kıyasla topografyasının yerleşime daha uygun olması nedeni ile iki yakada da geleneksel doku kaybedilmiştir. Amasya'da bulunan tarihi yapılar ve geleneksel konutlar ile kentin kimliğini yansıtırken, Kastamonu'da çok katlı konutlar arasında kalan geleneksel konutların algılanmaması kent kimliğinin yitirilmesine neden olmuştur.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Kent kimliği kavramı, kentlerin kendine özgü özellikleri olarak tanımlanan ve zaman içinde oluşan kentin diğerlerinden farklı olan yönlerini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin topografyası, iklimi, bitki örtüsü, suyun bulunması gibi kente özgü doğal yapısı kentin kimliğini oluşturan bileşenlerdendir. Kente özgü tarihi yapıları, arkeolojik sitler, açık hava müzeleri, sivil mimari örnekleri, geleneksel dokusu ise kent kimliğinin insan eliyle yapılmış bileşenlerini oluşturmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ve artan nüfus ile birlikte kentlerde değişimler yaşanmaya başlamış; geleneksel malzeme ve yapım teknikleri yerini modern malzeme ve tekniklere bırakmıştır. Bu değişimler sonucunda kentlerin kendine özgü dokusu kaybedilerek, yeni kent şemaları oluşmaya başlamıştır. Zamanla değişen ve dönüşen kentler, geleneksel dokusundan uzak, her şehirde bulunabilen bir hal almaya başlamış, kimlikleri zedelenmeye ve özgünlükleri kaybolmaya başlamıştır. Bu çalışmada, geçmişte geleneksel dokuya sahip, akarsu kıyısına yerleşmiş olan Amasya ve Kastamonu kentlerinin kent kimliğinin sürdürülebilirliği tartışılmıştır. Çalışmada, Yeşilirmak Nehri kıyısının kuzey ve güney yakasına yerleşmiş olan Amasya ile Karaçomak Deresi'nin doğu ve batı yakasına yerleşmiş olan Kastamonu kentlerinin kıyı kimliğinin sürdürülebilirliği karşılaştırmalı bir çalışma ile ortaya konmuştur. Geçmişte her iki şehirde de kentin kimliğini yansıtan geleneksel Osmanlı konut dokusunun olduğu arşiv resimler ile tespit edilmiş ve günümüzdeki durumuyla karşılaştırılmıştır.

Akarsu kıyısı kent kimliğinin sürdürülebilirliği açısından Amasya ve Kastamonu kentleri kıyaslandığında; Amasya'nın tek yakasında kent kimliğinin korunurken, Kastamonu'da iki yakada da kent kimliğinin kaybedildiği tespit edilmiştir. Amasya'nın daha başarılı örnek olmasının nedenleri; imar planları, kentin topografyası, koruma ve restorasyon çalışmaları olarak sıralanabilir. Bu karar ve uygulamaların Kastamonu başta olmak üzere, diğer akarsu kıyı yerleşimlerine ve özgün dokuya sahip diğer kıyı kentlerine adapte edilmesi için imar planlarında ve alınan kararlarda kıyı kimliğinin korunmaya çalışılması ve koruma amaçlı imar planları ile kentin kimliğini yansıtan tarihi yapılar ve geleneksel doku çevresiyle birlikte korunmaya çalışılmaktadır. Kastamonu'da akarsu kıyısının geleneksel dokusunun kaybedilmesinin nedeni, kıyının cazibe merkezi olmasından dolayı alınan kararlar

ve imar planlarının sonucunda yapılmış uygulamalardır. Bu uygulamalar ile Kastamonu kıyı yerleşimi geleneksel dokusu kaybedilmiş ve kentin kimliğini yansıtan konutlar yerine günümüzde çok katlı yapıların meydana getirdiği ticari alan haline almıştır. Kastamonu'nun eski kıyı kimliği kaybedilmiş ve yerine getirilmesi mümkün değildir. Fakat akarsu kıyısı dışında, yapım tekniği ve malzemesi ile dini ve sivil mimari yapıları ile özgün bir dokuya sahiptir. Bu yapıların hem korunması hem de günümüze adapte edilebilir işlevler verilerek sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Akarsu kıyısında ise belirli bölgelerde rekreasyon alanları düzenlenerek kentsel alanı canlandırma projeleri yapılabilir. Sonuç olarak artan nüfus ile yeni yapılaşmaya olan ihtiyacın artması, akarsu kıyılarının cazibe merkezi olması, yoğun kullanılan araç yolları ile akarsu kıyılarına pek çok müdahalelerde bulunulması kentin kimliği değiştirmektedir. Anıtsal ve sivil mimari mirasın korunması amacıyla yapılan çalışmalarla tescil edilmesi yerel kimliğin korunmasını sağlamaktadır. Günümüze kadar korunmuş olan tarihi mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla yeni fonksiyonlar verilmektedir. Bu noktada kullanılmayan yapılara orijinal fonksiyonu yeniden kazandıracak restorasyon çalışmalarının yapılması veya yeni işlevlerin verilerek yapının sürdürülebilirliği sağlanabilir. Kent kimliğinin zaman içinde oluşabilmesi, kaybedildiğinde dönüşünün olmaması nedeni ile hem yapı hem de yerleşim ölçeğinde korunması ve sürdürülebilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar yerel yönetimler ve ilgili bakanlıklar tarafından desteklenerek, yasa ve idari yaptırımlarla uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, D. (2005). Kıyı Alanların Yeniden Gelişim Sürecinde Kentsel Açık Alanların Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi.
- Ayyıldız, S. & Ertürk, F. (2017). Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliği İzlerini Sürmek. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2(1), 65-88.
- Biol, G. (2007). Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Otel Üzerinde Bir Değerlendirme. *Arkitekt Dergisi*, Kasım-Aralık 2007(514), 46-54.
- Boone, C. G., & Modarres, A. (2006). *City and Environment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Canik, G. (2011). Amasya Yeşilirmak Nehri Kıyısı Peyzaj Tasarımının İrdelenmesi: Yalıboyu ve Pirinççi Promenadı Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çöl, Ş. (1998). Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi. (Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi.
- Demiralp, J. K. (1998). Nehir Kıyısı Kentsel Mekan Kullanımlarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma: Vardar ve Yeşilirmak Kıyısı Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Erkan Biçer, N. Ç. (2002). Kastamonu Örneğinde Anadolu Kenti İmaj Ögeleri ve Değişim Süreci. (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Erkök, F. (2002). Kentsel Bileşenleri ve Kıyı Kenti Kimliği Bağlamında İstanbul'un Öznel ve Nesnel Değerlendirmesi. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Güvenç, B. (1991). Kentlerin Kimliği ve Antalya Üzerinde Notlar, Öneriler, Örnekler. *Mimarlık*, 29(1), 72.
- Hattapoğlu, M. Z. (2004). Su Olgusunun Yerleşmeler Evrimindeki Yeri ve Günümüzde Bir Kentsel Tasarım Elemanı Olarak Yeniden Yorumlanması. (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kamarlı, E. (2008). Kastamonu Tarihi Dokusunda Yer Alan Geleneksel Konut Yapılarının Cephe Mimarisi Üzerine Tipolojik Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kılıçarslan, Ç., & Özkan, M. B. (2005). Akarsuların Kentsel Gelişme - Dönüşüm Süreci İçinde Çeşitli Kullanımlar Yönünden Etkileşimlerinin İzmir Kenti Örneğinde Ortaya Konulması. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(2), 179-190.
- Kostof, S. (1992). *City Shaped: Urban Patterns and Meanings though History*. Bulfinch
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge: Technology Press.
- Meşhur, M. Ç. (1999). Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti, Yalıboyu Evleri Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi.
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli International Publications Inc.
- Oltulu, E. (2006). Amasya'nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Öneri. (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Önem, A. B., & Kılıncaslan, İ. (2005). Haliç Bölgesinde Çevre Algılamaya ve Kentsel Kimlik. *İtü Dergisi/a mimarlık, planlama ve tasarım*, 4(1), 115-125.
- Özçınar, A. G. (2006). Kastamonu Mekteb-i Aıdadi Binası Restorasyon Önerisi. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Özdemir, Z. (2013). Kentlerin Akarsu ile Bütünleşme Sorunlarının Planlama ve Tasarım Yönünden İrdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Sağdıç, T. (2001). Kastamonu Geleneksel Kent Dokusunda Sosyo-Kültürel Değişiminin Konut Mekanına Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Seçkin, Y. Ç. (2005). Tarihi Kentlerdeki Açık Mekanların Değişen Kullanımlarının Değerlendirilmesi: Amasya Örneği. (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Şimşek, G. (2014). River Rehabilitation With Cities In Mind: The Eskişehir Case. *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, 31(1), 21-37.
- Tekeli, İ. (1990). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VII(1-2), 251-259.
- Urak, G. (1994). Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi.